

1917 októbere- ahogy bennem él

Hozzáadta: Dr. Aggod József
2017. November 20. Monday 06:49

Aggod
József:

1917 októbere

-
ahogy bennem él

1.

Tíz nap,
amely megrengette a világot. Akár a rokonszenv, akár az ellenszenv
szemüvegén nézzük, az biztos, hogy az 1917. évi Októberi Forradalom a
világtörténelem egyik fő vonatkozási pontja marad.

Előre
bocsátott kérdés: Lett-e békésebb a világ azáltal, hogy a Szovjetunió megszűnt
létezni?!

Történelem
szakos tanár vagyok, nem történész-kutató. Így csak néhány szubjektív
élményemet idézem fel. Az ítéletalkotást meghagyom a jelen és a jövő
történészeinek, a történelemnek.

2.

Adalékok az orosz/szovjet – magyar
kapcsolatokhoz

Van
egy nagyméretű könyvem: Hadifogoly
magyarok története II. kötet. Az Athenaeum adta ki 1930-ban. Rendkívül
gazdagon dokumentált. Több mint 500 oldal, 614 szöveggép, igen sok fénykép.
Nagyon reálisan mutatja be a hadifoglyok életét, gondolkodását, sodródását. „Az
orosz földműves és a magyar szántóvető, akiknek lelke mélyén egyformán ott
szunnyad az ősparaszt ezer és ezer közös tulajdonsága, csakhamar bizalmas
megértésben álltak egymás mellett.” – olvashatjuk a 63. oldalon. Az októberi
forradalom új helyzetet (kényszereket, lehetőségeket) teremtett a hadifoglyok
számára. Voltak, akiket az új eszmék vonzottak. (Olvashatunk az orosz

kommunistákhoz kapcsolódó szervezkedésekről is.) Nagy részük sodródott az eseményekkel. Sokukra nagy hatással volt például, hogy „a bolsevizmus nem ismert többé hadifoglyot, hanem csak dolgozó proletárt” – olvashatjuk a könyvben. Külön hatása volt annak, hogy „a hadifogoly tisztek… a kényszerű körülményekhez alkalmazkodva dolgoztak”. (445. o.) Más forrásokból tudható, hogy több tízezer magyar hadifogoly harcolt a szerveződő vörös hadsereg soraiban. S ezek katonailag nagyon is értékes szerepet vállaltak. Krasznajarszkban például csupa fiatal, tapasztalatlan orosz legény próbált ellenállni a Kolcsak hadsereg támadásának, akik felállították ugyan a géppuskát, „de nem tudtak vele bánni. Egy fogoly tizedes mutatta meg nekik, hogy mit csináljanak vele”. (442. o.)

Nekem

nagyon tetszik az a (leírásában kicsit hárijánosos ízű) jelenet, ami 1920-ban, Vladivosztokban játszódott le. A város akkor „valóságos Noé-bárcája volt”. „Sokszor láthatott az ember karonfogva amerikai, japán, kínai tengerész, cseh-szlovák, román, szerb, olasz, francia, angol, kanadai és orosz kozák egyenruhába öltözött magyarokat, akik annak örömére, hogy sikerült keresztülvágni magukat minden bajon és veszedelmen, megmenekülésük örömére rendezett áldomástól pityókás fejjel, harsány magyar énekszóval sétáltak a vladivosztoki utcákon és a késő éjjeli órákban teljes fegyverzetben az út közepén álló orosz lovas rendőrrel magyarul vitatkoztak, mert hiszen az is magyar volt.” (441. o.)

Az

emberi kapcsolatoknak sok-sok tragikus és szép emléke volt és maradt is. A könyv leírása szerint csak 1925-ben, az utolsó négy szállítmánnyal 292 volt fogoly, 133 asszony, 136 gyerek érkezett Magyarországra. (568. o.)

Moszkvai

tanulmányutam során találkoztam Szemjon Jakovlevics Kippermann-nal, egy kint maradt magyarral. (Ő volt a Továbbképző Intézet egyik gazdasági vezetője.) A jubileumi napokban felvette Bugyonnij-egyenruháját. (Külön tragikus emlékem is kapcsolódik hozzá: Azokban a napokban halt meg lengyel felesége. A buszon kísértük ki koporsóját a temetőbe, ahol részese voltam búcsúztatásának…)

Mondhatom,

megható volt az a megkülönböztetett tisztelet, amivel minket, magyarokat kezeltek. 1967. november 17-i levelemben írok arról, hogy „szovjet---magyar vérbarátságról” beszéltek. Külön megható emlékem, ahogy a kollégák között akadt, aki (valamilyen, állítólag rokon nemzetiségből) büszke volt „odnokrovnyik” (egyvérű) mivoltára.

Természetesen

nem akarok úgy tenni, mintha nem tudnám, hogy az orosz/szovjet – magyar kapcsolatoknak volt egy tragikus fejezete a második világháború részeként. (1956-ról máskor, más helyen írtam. Mindenesetre, mottónak tekintem Göncz Árpád kijelentését: „Ötvenhat annyiféle volt, ahányan átértük”.) A ma élő nemzedékek sokféle – fájdalmas és kellemes – emléket, indulatot hordoznak magukban. Megjegyzem (bizonyára van ilyen, de), én a Szovjetunióban nem tapasztaltam magyarellenességet. (Pedig az alapján, amit a mi honvédeinktől gyerekkoromban hallottam ottani viselt dolgaikról, nem csodálkoztam volna ezen.)

Ma

itthon sokan, sokféleképpen foglalkoznak ezzel. A történész megpróbálja

megírni annak a történelmét, amit emberek milliói életükben (életükkel) már megírtak. Az írók azt a különöst próbálják megragadni, amit az egyén az általánosból átélt. A politikusok egy része megpróbálja a halottak csontjainak újrendezésével megnyerni azt a háborút, amelyet szellemi elődei már elvesztettek.

Én

azokhoz tartozom, akik nem azt keresik, hogyan lehet ellenséget csinálni elevenekből és holtakból. Azokhoz, akik szerint a lövészárkokat nem csak kiásni, hanem betemetni is tudni kell. Ebben a szellemben értékelem nagyra idős barátom, Szögi József „Naplóm a tanúm”c. könyvét, amelyben – háborús naplójára támaszkodva – felidézi saját emlékeit. Távolról sem ilyen jelentős, de megemlítem, hogy „Tízéves voltam 1944-ben” címmel megírtam (közvetítettem) azokat az élményeket, amelyeket gyerekfejjel magamba szívtam a korabeli katonaemberek elbeszéléseiből. A háború napjaiból cipelek például sajátos itthoni élményt is. Több embert ismertem („Ruszki Jóska” bácsit például), akik egykori orosz hadifogolyként maradtak nálunk. Sokáig nem értettem meg, amikor hallottam olyanokról is, akik felakasztották magukat a front közeledtekor. (Utólag feltételeztem, hogy valamiért tartottak az otthoni bolsevikoktól.) Mindig hangsúlyozom: mások, sok millióan másként – vagy éppen ellentétesen - élték meg ugyanezeket a dolgokat!

Sokféle

gondolat kavargó az emberben, amikor ezeket a dolgokat felidézi. Itt van például az ember és a szituáció dialektikus ellentmondása. Miért, hogyan történik az, hogy ugyanaz az ember „más emberr” lesz más szituációban. Nem csak személyében, hanem tömegében is. Ebben az összefüggésben sokszor eszembe jut Sztálin táviratának egyik gondolata, amelyet az NDK megalakulása alkalmából (1949. október 13-án) küldött: „Ha ez a két nép megmutatja eltökéltségét, hogy ugyanolyan erőfeszítéssel harcoljon a békéért, amilyen a háborúban küzdött, akkor az európai békét biztosítottnak lehet tekinteni.” (Sztálin: A békéért. Szikra Bp. 1952. 81. o.) Eszembe jut, hogy szülővárosomban is sok embert ismertem, akik a hadifogoly-iskola elvégzése után másképp látták a világot.

A háború utáni évtizedek történetét most csak az emberi viszonyok szemszögéből próbálom érinteni. A hadiállapot vége, a békeszerződés, az ország jogállásának megváltozása sok ember számára nem hozta el a hadifogoly, illetve a „málenkij robot” fájdalmas emlékének felejtését. (Az érintett emberektől nem várhatjuk el, hogy megértsék a „mi miért, mire válaszul történt” kérdés hátterét.) Ráadásul a ma uralkodó politikai divatszabászat szerint az egész korszak a megszállás története. Amikor erről írok meg kell jegyezniem: Történelmi szégyennek tekintem azt, amikor emberek sokaságát szégyenpadra ültetik azért, mert felszabadulás-élményként élték meg és értéklik a felszabadulást. Tény, hogy a felszabadulás utáni évtizedekben a szovjet-magyar emberi kapcsolatok fontos fejezeteként a szakmai, baráti, szerelmi, családi kapcsolatok sokasága szövődött. Említék egy érdekes epizódot: a kun eredetkutatásában sokat segített az a véletlen, hogy egy karcagi kutató megismerkedett és barátságot kötött egy tadzsik katonával, aki Kunmadarason szolgált.

Nekem

szerencsém volt: azok között lehettem, akiknek a tanulás nagy öröme és valóban másfajta málenkij robotja jutott… Miközben ültem a Moszkvába vivő vonaton, sokszor elgondolkoztam: tíz- és százvezren jutottunk el olyan helyekre kényelmesen, ahova hódító katonaként sohasem jutottunk volna el…

Most

magam ellen agitálok, amikor kiemelem: a személyes élmények területe nagyon ingoványos. Félremagyarázható lehetne például, hogy az én „élmény-iránytűm”

keleti irányba mutat. Mások más irányból másképpen váltak - a politikát is befolyásoló - élmények millióinak, milliárdjainak részesévé. A mai globális faluban azonban a földrajzi és a politikai égtájak nagyon közel kerülnek egymáshoz. Vagyis az egyes államok sokrétű kapcsolataikban tudják érdekeiket érvényesíteni. Különösen igaz ez a történelem viharában szétszórt magyarság helyzetére. Ezért társaságunkkal (a Május Elseje Társasággal) egyidős jelszavunk: „Tanuljunk meg élni a sok néphez és kultúrához való természetes kötődésünk ma még beláthatatlan előnyeivel is”.

3.

A
sors – a véletlen – úgy hozta, hogy 1967 őszi félévében moszkvai tanulmányúton voltam, szakmai továbbképzés, ill. kandidátusi disszertációm előkészítése céljából. (Családunk számára megőriztük a feleségemmel folytatott több mint 60 évet átfogó levelezésünket. Erre támaszkodva elevenítem fel akkori élményeimet.)

Volt
egy nagyon érdekes összejövetele forma az akkori Moszkvában. Elnevezése: „Leninszkije cstyényija” (Lenini olvasóestek). Rengetegen összejöttünk egy nagy teremben idősebbek, fiatalok is. Az első rész valamilyen előadás volt. Akkor – az alkalomhoz illően – az októberi forradalom résztvevőivel. A második részben esztrádműsor volt. Idézet 1967. október 24-i levelemből:
„Nem tudom, de én nagyon jól érzem magamat ezeken. Valami forradalmi van ezek légkörében. Az első felszólaló egy 1912-es párttag volt, az Októberi Forradalom bolsevik agitátora. Ötször hallotta beszélni Lenint. Emlékezete már nem a régi - mondja -, a lenini szavakat már lehet, hogy nem pontosan idézi, de a leninizmus szívében és agyában él. A második felszólaló 1903 óta a forradalom harcosa, 18-as párttag. Ma is gazdasági poszton dolgozik – és az egyik egyetem filozófiai fakultásának hallgatója! Viharos taps köszöntötte, amikor leckekönyvét felmutatta, s elmondta, hogy hiányzása nincs, a leckekönyvben pedig mindenütt csak egy szó van: kitűnő! A harmadik egy elvtársnő volt. Azzal kezdte, hogy ő egyszerűen örül annak, hogy megérte ezt a jubileumot. Az első éveket szörnyűségeknél, éhezőknek, de hősiesnek, a „nagy bolsevik meggyőződés” éveinek nevezte.

Micsoda egyéniségeket hozott felszínre ez a forradalom!... Meglepő az a mélyről jövő tisztelet, amivel mindegyik Leninről beszél. És én megértem őket! Még a ma emberét is lenyűgözi Lenin, a ma műveltebb emberét. Hát akkor micsoda mozgósító erő lehetett ezekben a lenini megnyilatkozásokban. Hangsúlyoznám azonban, hogy ezek az emberek úgy leninisták, hogy egyben forradalmár-egyéniségek is. Ez az, ami ma nem mindenkinél van meg. Ma sokan a Lenin-idézetek ismeretében leninisták csupán, vagy nagyrészt, s kevésbé leninisták a gyakorlati forradalmi feladatok megoldásában. Sokan kevesebb figyelmet fordítanak a marxizmus és leninizmus szemléletmódjára, mint szövegére, s még kevesebbet a konkrét, korszerű gyakorlati és elméleti problémák megoldására.” (Feltűnt nekem: A beszélgetések során, ha Lenin került szóba, elgondolkoztak az emberek, ha Sztálin, a tekintetek megmerevedtek, ha Hruscsov, a mosoly jelent meg az arcukon.)

Most
részleteket idézek 1967. november 7-én írott levelemből: „Ma olyan idő volt Moszkvában, amilyenre emberemlékezet óta példa nem volt. Ragyogó napsütés, kellemes idő. Ha „van

isten az égben";, akkor, az bolsevik hitre tért!

Ez életem nagy napja volt! Ez az élet sajnos semmilyen vonatkozásban sem hibátlan és megfellebbezhetetlen, de mégis összeforrt ezzel az üggyel. Mit mondjak, mit írjak? Ez az én világom! Már tegnap este százazrek lepték el – köztük „egymilliód-én” is – Moszkva központi utcáit. A Gorkij utcában spontán soktízezres, meg-megújuló demonstráció zajlott le. Nehéz lett volna ezeket az embereket visszatartani ettől a megmozdulástól! Ami ott volt, azt magyar szóval nem is lehet kifejezni. Az oroszok azt mondják: =0@>4=>5 3C;O=85, de ezt senki sem szervezte. Itt ez az ünnep, valamennyire hasonlít a mi szilveszterünkre, a tömeges kívánságok kifejezése szempontjából. Ez tényleg a legnagyobb népünnepély itt.”
(Képtelen vagyok szabadulni egy jelenettől. A nagy kavalkádban egy idősebb férfi karon fogott, és csak annyit mondott valami kifejezhetetlen keserű büszkeséggel: „Pjatygyeszjátý lét – pjatygyeszjátý millionov…”) Azóta sokszor elgondolkoztam a rendszerváltások, a vallási, politikai küzdelmek (emberi, anyagi) „költségein”. Mindenesetre, a kommunisták számára csak a lehető legemberségesebb megoldások lehetnek elfogadhatóak, célravezetők.

Részt vettem a felvonuláson, a Vörös téren. Nem volt könnyű ezt elérni. Végül is, mint ahogy egy halvány fénykép bizonyítja, a Lenini Komszomol feliratú tábla alatt vonultunk. Akkori levelem soraival: „Reggel, magyar idő szerint fél ötkor keltünk, hogy részt vehessünk a felvonuláson. Mindhárman ott voltunk, nagyszerű hangulatban. Csoportunkban mi voltunk a dalközpont. ½9-re gyülekeztünk, s nem sokkal 12 után már a tribün előtt voltunk. Kádár elvtárs is biztosan félt az orosz téltől, mert kucsmát tett. Még néhány vezetőt felismertem, de az elvonulás itt is futva történik.

Szóval magándelegációnk tisztelgett – saját szórakozására – a forradalom előtt! Ma este tűzijáték lesz, amit lehetséges, hogy megnézek. Sokkal többet nem tudok magamról írni. Remélem ti már rendbejöttetek, s végigélveztétek a díszszemlét és a felvonulást….

Sok gyereket láttam a felvonuláson, s főleg az utcákon, hiába, jó idő volt a szovjethatalomra a szó minden vonatkozásában.”

Ahogy jeleztem, közben folyt a munka a tanfolyamon. Erről idézek két levelemből. Moszkva, 1967. október 17.: „Ma (B@0:A professzor tartott előadást a szocializmus ellentmondásairól. Végre valaki alám adta a lovat. Sajnos, a tudományos szocializmus jelenlegi tárgyként való felfogásából, éppen ez a leglényegesebb dolog esik ki. Mi megtanítjuk filozófiából, hogy az ellentmondások fejlődése és megoldódása–megoldása viszi előre a fejlődést. De a szocializmus előtt megállunk ezzel a kérdéssel, mint borjú az új kapu előtt. Megtanítjuk, hogy egy tudomány fejlettségének egyik kritériuma, hogy milyen mélyen tárja fel tárgykörének ellentmondásait. A tudományos szocializmusra azonban, mint tárgyra ezt már, illetve még kevésbé vonatkoztatjuk. Nem járok rossz úton, nem választottam rossz témát magamnak, a magas tudományos élet még magasabb képviselői pedig csak élvezzék az irántam érzett hányingerük gyümölcseit.

Egy dolognak örülök: engem még (tehát témámat) nem „írt meg” nem „beszélt túl” senki, persze a téma más vonatkozásait sokan (így (B@0:A és @0A8= is), természetesen nálam jobban,

számomra példamutatóan oldják meg. Szóval figyeltem, mondhatnám lestem szavait, s az ilyen természetű előadásokat oroszul jegyzetem.”

Moszkva, 1967.

november 17.: „Ma péntek volt. 10-től

5-ig ebédszünet nélkül két előadás, egy szeminárium, egy orosz foglalkozás után

vagyok. Ma CB5=> felkavarta az indulatokat, alig

akarták abbahagyni a vitát előadása után. Nem mondom, nem kis kérdések voltak

napirenden: a szocializmusba való átmenet szükségszerű feltétele-e a

munkásosztály, a KP vezető szerepe, stb. Nagyszerű vita volt egy

szépséghibával: a kérdezők többsége úgy fogta meg a problémát: az előadó

fejtegetés nem egyezik a dokumentumokkal, melyiknek higgyünk, melyiket

oktassuk. Érdekes, ha Lenin a maga idejében Marx és Engels idézeteihez

ragaszkodott volna a leninizmus meg sem született volna!”

Később

– 1970 márciusában – Moszkvában került sor kandidátusi disszertációm megvédésére. Ennek címe:

„A világméretű társadalmi-politikai

ellentmondások struktúrája és fejlődési tendenciái korunkban.” Gyarló

emberként idézem kandidátusi védésem jegyzőkönyvéből F. T. Konsztantyinov (filozófiai

tudományok doktora) véleményét: „Meg kell jegyezni a munka kiemelkedő

fontosságát. Bizonyos mértékig össze lehet hasonlítani a kémiai elemek

periódusos rendszerének megalkotásával. Mint ismeretes, Mengyelejev nagy

tudományos tettének eredményeképpen rend teremtődött az elemek szisztémájában…

Aggod József kísérletet tett az ellentmondások szisztémájának megalkotására”. (Természetesen,

akkor is tudtam, hol a helye ennek a véleménynek saját önértékelésem „periódusos

rendszerében”. Ugyanakkor - nem tagadom -, az elismerések mindig jobban estek,

mint a semmibe vevések. A legtöbbet érnek a kritikai észrevételek.)

4.

Elméleti és gyakorlati

tapasztalataim a dialektikus ellentmondások témakörében

Moszkvai

tanulmányutam idején, – hosszú idő után,- adták ki az 1918. évi (VII.) – a

breszti békével foglalkozó – pártkongresszus jegyzőkönyvét. Az éles vitában

Lenin többször kisebbségben maradt.

Életem

nagy szerencsémnek tartom, hogy tanulmányozhattam a „Lenyinszkij Szbornyik” köteteit. Ezekben

(emlékezetem szerint 35

kötetben) Lenin főleg azon írásai, feljegyzései olvashatók, amelyeket az első

hivatalos kiadványokban nem közöltek.

Kutatási élményeimről,

tapasztalataimról

ittthon a Művelődésügyi Minisztérium Tájékoztatójában számoltam be. „Lenin harca Szovjet-Oroszország

államközi

kapcsolatainak kiépítéséért” (1967. 6. szám 134-153. o.). „A politikai élet dialektikája Lenin

forradalom utáni leveleiben”. (1988. 1-2. sz. 7-18. o.).

Az

adott világ valóságának kegyetlen ellentmondásait megdöbbenő nyíltsággal

fejezte ki Lenin az októberi forradalom 3. évfordulóján, 1920. november 6-án tartott beszédében: Nagy vívmánynak tartotta, „hogy békében élünk majd nem mindegyik velünk határos kis burzsoá állammal, amelyek saját területükön lemészárolják és üldözik a bolsevikokat…” (LÖM. 42. kötet 2. o.) El lehet gondolkozni azon, milyen érzelmeket, vitákat váltott ki ez a helyzet és ennek a megfogalmazása az akkori forradalmárok körében?!

Jó

sorsom eddig megóvott attól, hogy politikai okokból személyes fizikai konfliktusba (verekedésbe) keveredjek. Elvben elfogadtam a lenini helytállást, de (különösen a történetek súlya alatt) megértem azokat, akik Trockij akkori felvetését tartják irányadónak: „túlságosan korán jelentünk meg”.; (Ezt Trockij részletesen indokolta a párt VII. kongresszusán.)

A

békés egymás mellett élést abban az időben az ellentétes rendszerű államok viszonyára értelmezték elsősorban. (Feltűnt nekem, hogy Lenin az ellentétes rendszerű államok viszonyában a „békés egymás mellett élés” helyett szívesebben használta a „mirnoje szozsiványije” - békés együttélés - kifejezést.) Ottani kutatásaim során találkoztam ennek a fogalomnak a történelmi előzményeivel. (Nem akarok felfedező színekben tetszelegni, bizonyára ezek - mint minden újszülöttnek - nekem voltak újak.)

Most

azonban ennek egy - témánk szempontjából - fontosabb, érdekesebb vetületét érinteném: a dialektikus ellentmondások – a népek, a nemzetek, az emberek Szovjetunió belüli viszonyainak, együttélésének - néhány általam tapasztalt jelenségét. (Hangsúlyozom: ezek nagyon felületes, személyes benyomások.)

Számomra

döbbenetes információt adott az akkori oroszországi állapotokról, hogy Lenin (a Népbiztosok Tanácsának elnökeként) rendeletet hozott arról, hogy aki belép a Kremlbe, köteles kezet mosni.

A

tanfolyamon különböző nemzetiségűek voltunk együtt. Ezt elsősorban az ételhez, a napi szokásokhoz kapcsolódó hagyományokból éreztem. Meglepetés volt számomra, amikor láttam, hogy egyik bírálóm aláírásánál szerepelt: „jevréj”.; Így tudtam meg, hogy náluk a zsidó nem a vallást, hanem a nemzetiséget jelzi.

Részt

vettem egy kandidátusi védésen. A téma az „agszakálizmus” volt. Az egyik közép-ázsiai köztársaság gyakorlatát elemezte. A szovjet alkotmány szerint bizonyos korhatár felett az emberek választók és választhatók voltak. Azt azonban nem lehetett megtiltani, hogy bárkit válasszanak. Így a gyakorlatban a szovjet ugyanúgy a vének tanácsa volt, mint mindig is….

Egyik

dagesztáni kolléga elmondta nekem, hogyan „mûködik” az egynejtűség: A férfi megnősül, születik néhány gyerek. Ez után elválik, az udvaron épít egy új házat, az új asszony is szül néhány gyereket. S ha még futja energiájából, ezt ismétli újra. Közben a gyerekek utáni támogatásokból nem él rosszul.

Tragikus

hagyományokról is jöttek hírek. (Cikkek is.) Volt, ahol divatban maradt a menyasszony-vásár. Vagyis: mint régen, a szülők döntöttek a házasságról. Sok fiatal nő elégette magát bánatában…

Érdekes

szóbeszédetek terjedtek arról, hogy a déli népek azt számolgatták (a szaporodási ráták alapján), mikor kerülnek többségbe a Szovjetunióban a muszlimok…

A Szovjetunió belüli nemzetek

közötti ellentmondások

megoldásának sajátos javaslata merült fel később, 1977-ben a (utolsó) szovjet alkotmány országos vitájában. Igaz, nagyon kevesen azt javasolták, deklarálják az alkotmányban az egységes szovjet nemzet fogalmát.

Ez azzal járt volna – ahogy Brezsnyev előadói beszédében elmondta -, hogy megszűnnek a szövetségi köztársaságok, stb. Ezt azonban elvetették. (Mellesleg, a hruscsovi illúzió egyik késői következménye a Krími „krimi”: Mindegy, hova rajzoljuk a területet, a családban marad…)

A

politikai álláspontok megnyilvánulásaira már utaltam. Tanfolyam-társaink, tanáraink sokat emlegették háborús és háború előtti emlékeiket, élményeiket. Egyik szovjet kolléga felidézte: A harmincas években katonaként hadgyakorlaton vett részt az egyik déli köztársaságban. Tánccsoport adott műsort. Majd a fellépő lányokat „elkísérték”. Neki ehhez nem volt kedve. Utólag - fajgyűlölet címén – pártfegyelmet kapott… Megmaradt bennem: Volt köztünk egy bolgár kolléga, aki gyerekatonaként részt vett Magyarország felszabadításában. Megőrzött néhány magyar kifejezést. Gyakran mondogatta, ha találkoztunk: „Magyar ember jó gazda”… Egyik tanárunk találkozott „Tél-tábornokkal”: 1941-ben részt vett Moszkva védelmében. Szerinte ugyanúgy fáztak, mint a támadók… Most, hogy visszagondolok, érdekesnek tartom, hogy a XX. kongresszus (megnevezetten) nem nagyon volt téma közöttünk.

Disszertációs

témám egyik „újszerűsége” volt, hogy a szocializmusbeli ellentmondásokat is (saját minőségükben) megpróbáltam a világméretű ellentmondások részeként értelmezni. Most a gyakorlati hétköznapi dolgokra gondolva arra emlékszem, hogy nagyon támadtak minket a „gyes” miatt. Ezt a szocialista elvekkel ellentétes, nem munkával szerzett jövedelemnek tekintették.

5.

A

80-as években érdekes oktatói

élményben volt részem. Akkoriban a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Filozófia

Tanszékének vezetője voltam. A sors úgy hozta, hogy éveken át oktattam filozófiából és tudományos szocializmusból az akkor

nálunk tanuló szovjet tanulói csoportokat. Ők Gorbacsov döntése alapján kerültek hozzánk. (Érdekességként említem, hogy a hallgatók közt volt egy Mihail Szergejevics Gorbacsov nevű is. Neki azonban semmi köze nem volt a főtitkárhoz.) Amikor Gorbacsov egyetemünkre látogatott, felesége, Raisza Gorbacsova is vele jött. Ő filozófia-tanárnő volt, így partnerként órákon keresztül beszélgettünk különböző dolgokról.

Sokat tanultam a szovjet (nemzetiségük szerint orosz, ukrán, de volt köztük balti, közép-ázsiai is) hallgatóktól. Azt nem tudom, hogy kollégiumi hétköznapjaikban ez – a nemzetek viszonya – hogy merült fel. Abban az időben éleződött ki a balti köztársaságok és a szovjet vezetés viszonya. A hallgatók között volt egy rigai is, vele éles viták folytak. Érdekesség, hogy ő éppen egy orosz lánynak udvarolt. A nemzetiségi viszonyokhoz kapcsolódik még két emlékem, amiről tőlük hallottam. Az egyik hallgatónk Hegyi–Karabah térségéből származott. (Abban az időben ott súlyos nemzetiségi konfliktusok voltak.) Elmondta, hogy a nemzeti gyűlöletkeltés érdekében például halott gyereket dobtak az „ellenség” udvarába, ami tragikus ürügynek bizonyult a további ellenségeskedéshez. (Megvallom, abban az időben én inkább a szépeket láttam és próbáltam láttatni a szovjet népek viszonyában. Sokáig nem is hittem el a rossz híreket.) Érdekes példa a hétköznapi nemzetiségi viszonyokból: Volt egy hallgatónk a Moldovai Köztársaságból. Ő elmondta, hogy náluk, ha összejön a nagy család, 18 különböző nyelvet kellene érteni, így csak oroszul tudnak beszélgetni.

Az aktuális politikai események közül főleg két dolog foglalkoztatta őket. Az egyik az afganisztáni háború. Szóbeszéd volt közöttük: „Ha rosszul viselkedsz, mehetsz Afganisztánba!” A csernobili baleset lélektanilag nagyon rossz hatással volt rájuk. Úgy élték meg, hogy a szovjet vezetés, a párt nem volt őszinte a néphez, becsapta őket.

Érdekes példát mondtak a kolhozok üzemanyagnorma-értelmezéséről. A normát „teljesíteni kellett”; minden áron. Vagyis: a traktoros nevét nem csak akkor tették ki a szégyenfalra, ha többet fogyasztott az előírtnál, hanem akkor is, ha kevesebbet. Utóbbi esetben úgy segítettek magukon, hogy a föld végén kiengedték a felesleges üzemanyagot.

Egyik hallgatóm elmondta: Ha valaki a településen (ahonnan jött) telefonálni szeretne, 200 km-t kell utaznia. (Eszembe jutott „régis vén tanyasi gyerek”; sorsom. Csak az négy évtizeddel korábban volt és azt a világot nem neveztük fejlett szocializmusnak.)

Nagyon kevesen, de voltak, akik már akkor a magángazdálkodás tervezgetésével foglalkoztak.

Sajnos, hallgatóink további sorsának alakulását nem ismerem. Pedig nagyon érdekes lenne.

6.

Tudtad, hogy a történelem túljárhat az eszünkön?!

Én saját példámon tanultam meg ezt. Bizonyosságul idézem 1967. november 2-án, Moszkvában írott leveletem:

„Kedves családom! Nem is tudom, mivel köszöntselek benneteket a nagy ünnep alkalmából. A látványosságokból a TV segítségével több eljut majd hozzátok, mint hozzám. Én egy leszek a rengeteg emberből, aki felvonulással

tiszteleg a nagy forradalom előtt.

Én egyszerűen azt kívánom, hogy a 100-as jubileumot népes családi delegációnk, öregen is fiatalos tagjaként ünnepelhessem itt Moszkvában, veletek együtt.

Mivé

válík a mi nagy és kis világunk a következő fordulóban?

Ki tudná ezt előre megmondani: Minden bizonnyal a kapitalista imperializmus már történelem lesz, s a kapitalizmus maga is valószínűleg. Az emberek saját ügyeikkel foglalkozhatnak. Hisz éppen elég emberi probléma van, és lesz akkor is, ha ilyen idegen erővel nem kell vesződni a társadalomnak. Az emberek egymásra és a természetre több időt és energiát fordíthatnak majd. A témának akkor is lesz időszerűsége, bár az előbbieket miatt az ellentmondások természete megváltozik majd.

S a mi kis világunk.

Három gyerek felnevelése nem lesz majd könnyű. Még akkor is nehéz lenne, ha csak biológiailag kellene róluk gondoskodni, de mindegyik lélektani egység és társadalmi egység is a maga nemében. Ne kiabáljuk hát el azt a jövőt, amit nem is ismerhetünk előre! Milyen furcsa, az ember biztosabb lehet bizonyos társadalmi folyamatok fő irányában, mint kis világának mivé levésében! Talán remélhetjük, hogy jó céljaink, jó társadalmunkban túl sok rosszat nem eredményeznek majd. Ha ötven év múlva együtt értékelhetjük majd életünket, mindenesetre elégedettek lehetünk….”

Nos, eltelt az a bizonyos 50 év!

Sietek

leszögezni, hogy örvendetesen gyarapodott családommal (a legszűkebb is négy gyerek, négy unoka) nem leszünk ott a Vörös téren.

Most

azonban elsősorban arról kell számot adnom, hogy mi (és miért) történt „prognózisommal”? Mindenesetre, talán megértik, hogy miért óztkodtam az első pontban attól, hogy történelmi ítéletre vállalkozzam. Nagyra értékelem a történészek kutatásait. Külön kiemelem ebben a témában Krausz Tamás méltán nemzetközi hírű Lenin monográfiáját. Jómagam azonban maradok a szabad egyéni emlékezések dimenzióiban. Az ez iránti tiszteletet azzal is szeretném biztosítani, hogy elismerem: mások másképpen (esetleg ellentétesen) éltek meg ugyanazt, amit én. A személyes emlékek (kölcsonható) ellentmondásai is részei a történelmi folyamatnak.

Természetesen,

nem tudhatom, ki hogyan néz vissza saját múltjának – a körülmények és saját lelkiállaga által csiszolt vagy torzított – tükrebe. Vannak, akik – utólag – mindig tisztán láttak. 50 évvel ezelőtt írt levelem a „papírom” arról, hogy nem vagyok „született tisztánlátó”. Egyik akkori levelemben magamat „idealista kommunistának” neveztem. Az idézett levél alapján nehéz lenne ezt cáfolni. Ami az idealista jelzöt illeti, a történelem tanító bácsitól kapott pofonok hatására életszemléletem sok mindenben a realitás tudomásul vétele felé mozdult el. (Bár ez nem zárja ki véleményemet: ha valaki nem vallásos, nem biztos, hogy „hitetlen”.) Ami meggyőződésemet illeti, akkor még nem ismertem Lenin figyelmeztetését arról, hogy a szocializmus „sok, önmagában tökéletlen kísérlet” során valósul majd meg.

Akkor
valószínűleg nagyon
megsértődtem volna, ha valaki ezt 1917-re vonatkozóan emlegeti. Márpedig ezen a
ponton éppen ezért kell kilépni 1917 emlék-köréből. A szocialista, kommunista
eszmék, törekvések között 1917
(gyakorlatba oltott mivolta miatt) az eddigi legfontosabb, de világtörténelmi értelemben
mégiscsak egyike ezeknek.

Kinek-kinek
(aki egyáltalán átélte ezeket érzelmileg) meglehet a maga személyes története.
Magamra nézve a következőket emelem ki azok közül, amik az én bensőmből ebbe az
irányba vonzottak/taszítottak: Az a rendszer, amiben én születtem, engemet törvényes
értelemben (apám ismeretlen) „törvénytelennek” tekintett. A másik nagyon furcsa
dolog: Én „gyárilag” kapitalizmus-képtelen vagyok. (Ez nagyon nem jó dolog,
amikor a mai világban kellene eredményesebben helyt állnom.) Én a kapitalizmus
tiszteletét a Kommunista kiáltványból kezdtem megtanulni…

A
személyes viszonynál persze sokkal érdekesebb és fontosabb, hogy oly sok millióan miért valljuk (sokféle nyelven,
sokféle
megfogalmazásban, egymással sokszor viaskodó variációkban) ezeket az eszméket magunkénak? Manapság nagy
divat (politikai
hasznát is hozhat) a szent hajsza az első kommunista ellen. Kár a fáradságért! Az első
„öskommunistát” a társadalmi
viszonyok szülték. Annak a dialektikus ellentmondásnak a titkát ordította ő
bele a világba, amelynek egyik pólusán a kizsákmányolók, a másikon a
kizsákmányoltak vannak! Itt teszem hozzá a magam harmadik inspirációját: A
tanyavilágban (ahol születtem, felnőttem, ahol ádáz vitákat folytattam idős
emberekkel, akik szidták a kommunistákat a kezdeti kormányzati botladozásokért,
hibákért) azt próbálták az agyamba vésni: Jézus
Krisztus volt az első kommunista… Megjegyzem, nagy hatással volt rám az,
ahogyan a kommunisták, illetve az új rend tanítói/tanárai megemlékeztek az
1848-as forradalom és szabadságharc századik évfordulójáról.

Természetesen,
nem csak ismeretlenek léptek fel (s mennyien áldozták életüket!) a
kizsákmányolás-mentes társadalomért. Az emberiség nagy gondolkodóinak sokaságát
lehetne itt felsorolni. Marxról és Engelsről más helyeken írtam. Most egy olyan
gondolatot idézek, amit akár a modern kommunizmus alapvetésének is tekinthetnénk:
„… ha minden szerszám parancsra vagy a maga jószántából el tudná végezni
munkáját, nem volna akkor szükségük se az építőmestereknek mesterlegényekre, se
az uraknak szolgákra”. (Arisztotelész: Politika 2. kiadás. Gondolat Bp. 1964.
Első könyv 76. o.)

Ma
a (még eddig sohasem létezett) kommunizmust szitokszóvá tették. Erre a névre
keresztelték az átmeneti (szocialista) kísérletek során elkövetett hibákat,
bűnöket. Számomra a majdani kommunista
társadalom kiteljesedésének irányát, lényegét a Kiáltvány zárógondolata fejezi ki: „Minden egyes ember
szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének
feltétele.”

7.

hihetetlen nagy lehetőségek és az elképzelhetetlen kis lehetetlenségek hazája

Az előző pontban idéztem a sok tekintetben idealistának bizonyult feltételezéseimet tartalmazó leveletem 1917-ről. Most számot adok arról, hogy nem csak ezt láttam. Első moszkvai utam néhány napos tapasztalatai után írtam a most címként kiemelt megfigyelést tartalmazó leveletem 1962. november 19-én: „Moszkva valóban nagyszerű. Bár én körülbelül így képzeltem el. Az ember nem érzi, hogy idegenben van. Akárcsak Pesten sétálnál. Ma csaknem hat órán keresztül jártam a várost. Elsétáltam a Vörös térre is. Ez már estefelé volt. A Kreml vörös csillaga mögött most már egy csodálatos vörös zászló leng a kongresszusi épület tetején. A térről már olyan sokat írtak, hogy én nem érzek tehetséget arra, hogy még írjak. Csodálatos, méltó az új értelmű nevéhez. Moszkva, mint az egész Szovjetunió, a hihetetlen nagy lehetőségek és az elképzelhetetlen kis lehetetlenségek hazája. Pl. a szállodánk elég modern és kényelmes, de a tapétája olyan, mint a Kabos-darabban volt. Kűszöbök nincsenek, a villanyvezetékeket nem vakolják be. A Lomonoszov Egyetem kolosszális, valódi márvány-tömbökkel, de a bejáráshoz nem tesznek egy lábtörlőt.”

Tanúsíthatom: többen voltak társaim között, akik nálam élesebben fogalmazták meg a tapasztalt hibákat. Nem felejttem egyik kollégám sokat hangoztatott mondását: „Növeli, ki elföldi a bajt!”

8.

Felfogásom szerint Lenin a dialektikus intelligencia mintaképe. A munkásmozgalom nagy teoretikusai közül az első volt, akinek bőven kijutott az elmélet-gyakorlat ellentmondásainak történelmi megpróbáltatásából. Megértette, hogy a gazdasági- társadalmi-politikai ellentmondások (egyáltalán a dialektikus ellentmondások) nem oldódnak meg attól, ha kijelentjük, hogy „megoldjuk őket elvtársak!”. Attól sem, ha deklaráljuk megoldásukat. Elvileg – és gyakorlatilag – mást is lehet tenni: Megtalálni az ellentmondásokban rejlő hajtóerőket, segíteni ezek érvényre jutását. (Más írásaiban részletesebben foglalkoztam ezzel.)

Lenin ezt az irányt követte a forradalmat követő években. A polgárháború, az elmaradottság kegyetlen viszonyai között is Szovjet-Oroszország a kísérletezés, a demokrácia vonzó világa volt. Sorsdöntő viták zajlottak az önszerveződés és az állami szervezés dialektikus ellentmondásának, kölcsönhatásának minden lényeges kérdéséről: a szovjetekről, a szakszervezetekről, a szövetkezetekről, a nemzetek viszonyáról, a párton belüli viszonyokról, a kultúráról.

Lenin nem eltitkolta, hanem nyilvánvalóvá tette a szovjet valóság (hétköznapi) ellentmondásait. Kemény vitában formálódott (1921-re) az új gazdaságpolitika (a NEP) irányvonala. (Érdeemes ennek nem csak kormányzati, hanem politikai-filozófiai tanulságait is átgondolni.) Ezzel kapcsolatban például számolt azzal, hogy „a kispolgári viszonyok fejlődése létrehozza a megfelelő politikai pártokat”. (LÖM. 43. k. 69. o.) Kényszerrel is alkalmazott, de csak akkor, ha kénytelen volt ezzel. Maró gúnnyal ítélte el a fennhézázó, a gyors megoldásokban ábrándozó „kommunista gőgöt”. A forrongó, forradalmi hangulatok közepette azt követelte, hogy a forradalmárok tanuljanak meg kereskedni. (Akik jártunk a későbbi Szovjetunióban,

leckét kaphattunk abból, hogy milyen fontos lett volna ez…) 1991-ben benyújtott MM–pályázatomban azt próbáltam bizonygatni, hogy a lenini felfogás több esélyt adott volna a szocializmus kibontakozásához.

Lenin

élt! Ma szóval, hallgatással, és olyan szobrok ledöntésével is gyilkolják, amelyek felállítását ő biztosan soha nem kezdeményezte volna. Lenin élni fog! Naivítás azt gondolni, hogy a legfejlettebb tőkés országokban minden átmenet nélkül, váratlanul a szocialista sült galamb berepül majd a dolgozók asztalára. Megkockáztatom, minél fejlettebb egy társadalom, annál bonyolultabbak ellentmondás-viszonyai. Meggyőződésem, hogy a szocializmusra való átmenet során (márpedig az átmenet sehol – a mégoly fejlett tőkés országokban sem! – takarítható meg) visszanyúlnak majd Leninhez. Nem a szovjet-oroszországbeli gyakorlati témák tekintetében, hanem mindenhol a helyzetek saját valóságában.

9.

J.

V. Sztálinnak az antihitlerista koalíció egyik vezéralakjaként világtörténelmet formáló szerepe volt a faszizmus leverése utáni demokratikus világrend lehetőségeinek megteremtésében. Sztálin kegyetlen korban, kegyetlen módszerekkel biztosította a - korban értelmezett - szocializmus pozícióinak megvédését, kiterjesztését és diszkreditálását.

Nem tudom megállni, hogy ne idézzek életem talán legmegrázóbb olvasmányélményéből. A Nobel-díjas író évtizedekkel a háború után interjút készített a nagy honvédő háborúban katonaként szolgált szovjet nők sokaságával. Egyikük elmondta: „A háború előtt történt… Színházban voltam. A szünetben, amikor kigyulladt a fény, észrevettem… Mindenki meglátta. Tapsvihar. Dörgő taps! Sztálin ült a kormánypáholyban. Apámat letartóztatták, bátyám eltűnt a táborokban, ennek ellenére akkora lelkesedés fogott el, hogy a könnyem is kicsordult. A lélegzetem is elakadt a boldogságtól!” (Szvetlana Alekszijevice: Nők a tűzvonalban /Helikon. 2016./ 462. o.) Ehhez egyszerűen nincs mit hozzátenni.

Mégis idehozom Moszkvában, 1967. október 30-án írott levelem egy mondatát: „A történelem végső soron lerázza majd magáról azt a keresztvizet, amivel e vezérek létét és nevét felnagyítani, vagy elfeledtetni próbálta a jó vagy rosszindulatú meggondolás”.

10.

Szikra

Sándor. Hogy kerül Szikra Sándor a bennem élő októberhez?! Egyrészt: Ő 1917 szeptemberében született, vagyis – ahogy tréfás tisztelettel szoktam bemutatni – idősebb az októberi forradalomnál. Másrészt – s ez fontosabb –, az én szememben ő a kommunisták között az a ritka kivétel, aki életének tetteivel, a minden helyzetben tanúsított józanságával, emberségével bizonyította politikai rokonságát a lenini felfogással. Az én szememben ő október útját járta, bár önmagára nézve, aligha szólt erről valaha is. Nem mondta, tette. Sokkal

több ilyen szikrára lett volna
szükség a mozgalomban…

Záradék

helyett. Záradék – a szó befejezettségre utaló értelmében – nagyon méltatlan lenne 1917 októberéhez. A Szovjetunió sok szempontból beteljesületlen kísérlet maradt. Nem sikerült a munkatermelékenység, a társadalmi teljesítmény jövőbe vonzó, magasabb fokát megteremteni. Nem sikerült meghonosítani az emberi-társadalmi viszonyokat. A Szovjetunió a kor sok kérdésére nem tudott megfelelő választ adni. Ettől a kérdések még maradtak, sőt szaporodtak és egyre bonyolultabbakká válnak. Az októbert szülő (és hasonló) okok szüntelen újratemelődő sokaságával terhes a mai világ. Világra jönnek majd, amiket világra hoznak, köztük torzszülöttek, halva születtek is. Olyanok is, amikre mi rájuk sem ismernénk. Olyanok is, amiknek születésénél robotok bábáskodnak majd. Az biztos, hogy nem 1917 októbere volt az utolsó újszülöttje a kizsákmányolás utáni új világnak!